РОЗДІЛ 3. СПЕЦІАЛЬНА ОСВІТА CHAPTER 3. SPECIAL EDUCATION

DOI: <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-3-13>

УДК 37.012.85

Ірина Олександрівна Жадленко
кандидат педагогічних наук, доцент кафедри
спеціальної педагогіки та спеціальної психології,
Хортицька національна академія,
м. Запоріжжя, Україна
ira-29@ukr.net

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ МОТОРНИХ І МОВЛЕННЄВИХ РИТМІЧНИХ ПРОЦЕСІВ У ДІТЕЙ СТАРШОГО ДОШКІЛЬНОГО ВІКУ ІЗ ЗАЙКАННЯМ ЗАСОБАМИ ЛОГОРИТМІЧНИХ ВПРАВ

У науковій статті доведено, що функціональні аспекти моторно-мовленнєвого розвитку в дітей старшого дошкільного віку із зайканням тісно пов'язані базовим морфофункціональним забезпеченням моторики та мовлення. Це передбачає активізацію кори головного мозку, покращення кровопостачання до головного мозку, відновлення іннервації рухового та артикуляційного праксису. Висвітлено філософські, психофізіологічні, нейробіологічні, психологічні й лінгвістичні аспекти природи ритму. Визначені порівняльні показники рівня розвитку моторного та мовленнєвого ритму до проведення логоритмічних вправ та після.

Ключові слова: ритм, ритмічні процеси, мовленнєвий ритм, моторний ритм, мовленнєві одиниці, дизритмічність, сприйняття, відтворення вербального ритму, логоритміка, логоритмічні вправи.

Вступ. Актуальність дослідження зумовлена концептуальними засадами реформування початкової освіти (Закон України «Про освіту», Національна стратегія розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки), на основі яких висуюються високі вимоги до рівня мовленнєвого розвитку дітей старшого дошкільного віку як передумови успішного опанування програми навчання в початковій школі. Особливої уваги потребують діти, які йдуть до школи з важкими порушеннями мовлення.

Розвиток мовлення розглядається як оволодіння складною системою мови, що складається зі стабільних і стійких базових структур у процесі соціальної комунікації (А. Богуш, 2007; І. Мартиненко, 2016; Н. Пахомова (2018) та ін.) за умови нейробіологічної готовності церебральних систем і підсистем (Шеремет, 2014). Особливостям навчання і виховання школярів з мовленнєвими порушеннями присвячено праці багатьох

українських вчених. Методологія логопедії та логопсихології стала предметом аналізу та систематизації С. Коноплястої (2010, 2015) та Є. Соботович (2015), спектр питань щодо розвитку просодичного компоненту мовлення досліджувався В. Галущенко (2012), О. Боряк (2010) та іншими.

Науковцями розглянуто та підтверджено, що у дітей старшого дошкільного віку із мовленнєвими порушеннями спостерігається недостатній розвиток дрібної моторики, порушення обсягу, точності, координації рухів, недостатній розвиток вербального ритму (П. Бочков, 2020, Ю. Лянной, 2010 та інші). Науковці зазначають, що в дітей із зайканням наявні відхилення як у вербальній, так і у руховій сфері, що зумовлено здебільшого морфофункціональним станом таких дітей (Літовченко, 2008 та ін.). Низка дослідників відмічає позитивний вплив різних видів мистецтва на розвиток у дитини моторних

ритмічних процесів та особистісне становлення, зокрема, музичного мистецтва (Картава, 2015), театралізованої діяльності з українською народною іграшкою (Федоренко, Дашковська, 2019). Виявлена значимість вчасних коригувальних заходів для становлення суб'єктності дитини з порушеннями мовленнєвих процесів, становлення Я-концепції як успішного вихованця та школяра (Силявіна 2019, Манько, 2007).

Моторні ритмічні процеси на сьогодні вивчені більш детально порівняно з мовленнєвими ритмічними процесами. Водночас на сьогодні наукове обґрунтування проблеми взаємодії моторних і мовленнєвих ритмічних процесів при онтогенезі і дизонтогенезі є недостатньо розроблене. Потреба комплексного вивчення даної проблематики стала рушійною силою до проведення дослідження.

Суттєве значення ритму в організації мовленнєвої функції у дітей і недостатня розробленість даної проблеми в логопедії вказують на актуальність вивчення моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням, яка передбачала б створення спеціальних умов для ефективного розвитку та підвищення рівня успішності моторного та мовленнєвого ритмів, а саме розвиток ритмічних процесів засобами логоритмічних вправ.

Мета дослідження – проаналізувати теоретичний аспект вивчення моторних та мовленнєвих ритмічних процесів, експериментально підтвердити взаємозв'язок моторних і мовленнєвих ритмічних процесів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Методи дослідження: теоретичні методи: вивчення і теоретичне узагальнення наукових матеріалів зі спеціальної педагогіки та логопедії; вивчення та аналіз інноваційного педагогічного досвіду; дослідницькі методи: аналіз анамнестичних даних; бесіди з батьками, спеціалістами з метою вивчення симптоматики рухового та мовленнєво-рухового аналізатора, праксиметричні діагностичні дослідження, експеримент.

Феноменологія ритму моторних і мовленнєвих процесів. Багатогранність ритму, як явища природи, обумовлює різноманітність наукових поглядів на його зміст залежно від галузі знань, які вивчають ритм: філософські, біологічні, психологічні, лінгвістичні, педагогічні та інші науки (Шеремет, 2014). Тому задля створення концепції організації діагностичної та логокорекційної роботи з дітьми із порушеннями моторних і мовленнєвих ритмічних процесів необхідно здійснити мультидисциплінарний аналіз філософських, психофізіологічних, нейробіологічних, психологічних і лінгвістичних експериментальних даних про природу ритму.

З позицій філософії, ритм є однією з «форм існування матерії», «формальною характеристикою буття», «змістовою ознакою будь-яких процесів, явищ та форм, способів їх структурної організації» (Гуревич, 2011, с. 141–152). Дослідженнями психофізіологів доведено, що «ритм живого організму у своїй основі має моторну природу і є одним з його вроджених стійких властивостей» (Бехтерева, 1988, с. 216).

Як зазначено в Академічному словнику, ритм – це рівномірне чергування мозкових, моторних, сенсомоторних, звукових, мовленнєвих, зображальних елементів у відповідній послідовності. Він безпосередньо пов'язаний з мовленням та моторикою, тому мовленнєвий і моторний ритми функціонують як одне ціле та одночасно як самостійні складові (Академічний словник, 1977).

Використовуючи нові методи реєстрації активності мозку, нейробіологи Б. Баарс та Н. Гейдж (2014) стверджують, що ритм несе інформацію про свідомі та несвідомі процеси живого організму (с. 14). Одним із способів координації роботи нейрональних мереж є «масштабні ритми», а координації структур головного мозку – «синхронізовані ритми». За Б. Баарсом та Н. Гейджем, «мозковий ритм – це механізм передачі сигналів між ділянками мозку» (с. 337). Наприклад, ритм дихання забезпечує несвідому, мимовільну регуляцію тону мускулатури тіла за допомогою пропріорецепції (с. 131).

Л. Носкін відмічав, що одним із ранніх показників дисфункції в організмі є порушення синхронізації ритму дихання. Ритм дихання, характер дихальних рухів відображають механізми адекватного пристосування людини до мінливих умов існування організму. Ритмічною характеристикою володіють всі рівні рухів, визначених М. Бернштейном, які характеризуються як здатність здійснювати рухи у часі згідно з певним малюнком (Носкін, 2020). Ритм знаходиться в складному взаємозв'язку і взаємозалежності з темпом. Темп є, з одного боку, ступінь швидкості рухів, а з іншого, частота повторення рівномірно виконуваних багатократних рухів (Бернштейн, 2003). Рухова навичка краще відпрацьовується під впливом ритмічного подразника, в той час як аритмічна стимуляція ускладнює її формування. Ритмічність рухів полегшує їх автоматизацію, що має величезне значення для корекційної роботи (Бернштейн, 2003).

Оскільки моторний ритм – це рівномірне чергування рухів у відповідній послідовності за певний відрізок часу, то порушення та уповільнення розвитку моторного ритму значно впливає на психомоторний, мовленнєвий та особистісний розвиток дитини. Моторний ритм нерозривно пов'язаний з мовленням. Порушення моторного ритму веде за собою порушення мовленнєвого ритму та мовлення взагалі (Філатова та ін., 2017).

З лінгвістичної точки зору за Л. Злотоустовою, Р. Потаповою, В. Трунін-Донским, В. Потаповим (1997) ритм являє собою часову структуру, яка утворена за допомогою акцентів, пауз, поділу на відрізки, їх групування, співвідношень за тривалістю. Тому фізичним показником мовленнєвого висловлювання є плавність мовлення, яка зв'язується дослідниками з поняттям синтагми, об'єднаної смисловим й інтонаційним значенням.

Стан рухових функцій впливає на якість продукування мовленнєвого висловлювання. Відомо, що мелодика рідної мови є вродженою характеристикою просодії, у яку входять висота, ритм та інтенсивність голосу, типові для кожної нації. Тому, звукова, вербальна, музична форми

мовлення засвоюються дитиною до сприйняття їх смислового значення у вигляді повторення звуків (Картава, 2015). Можна сказати, що ритм мовлення є способом актуалізації мовленнєвої матерії, яка характеризується повторюваністю ієрархічно пов'язаних елементів (звуків, складів, ритмічних структур, синтагм) і їх відповідної фонетичної експлікації.

Б. Барс та Н. Гейдж (2014) стверджують, що біологічний компонент мовленнєвого ритму включає в себе координацію певних нейронних мереж, координовану моторику трьох основних підсистем мовлення – дихання, голосу і артикуляції. Отже, мовлення є проявом ритмічності у всіх його компонентах, починаючи з акустичних сигналів та артикуляційних складових до програмування мовленнєвого висловлювання.

З точки зору С. Коноплястої (2015), мовленнєвий ритм відноситься до найбільш складних видів ритмічної активності центральної нервової системи. Він бере участь у реалізації важливої діяльності людського мозку – сприйнятті, породженні, відтворенні мовлення. Теоретико-практичні засади моторного та мовленнєвого ритмів досліджували психологи, дефектологи, фізіологи (О. Боряк (2010), В. Галущенко (2012), С. Конопляста (2010), Н. Манько (2007), Ф. Сохін (1999), М. Шеремет (2014) та ін.).

Отже, аналізуючи наукові праці вчених, зазначимо, що моторний і мовленнєвий ритми є складноорганізованими видами ритмічної активності організму, засобом організації мовленнєвого потоку, який об'єднує та впорядковує біологічні та психічні елементи мовлення.

Результати констатувального експериментального дослідження та обговорення.

Теоретико-методологічний аналіз проблеми розвитку моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням підтвердив наше припущення щодо затримки розвитку ритму в дітей даної нозологічної групи. Потреба комплексного вивчення даної проблематики стала рушійною силою до проведення констатувального експерименту,

метою якого було вивчення особливостей розвитку моторного та мовленнєвого ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Дослідження проводилося на базі дошкільних груп дошкільного навчального закладу (ясла-садок) комбінованого типу № 237 «Смородинка» Запорізької міської ради Запорізької області. В експериментальному дослідженні взяли участь 16 дошкільників віком 5–6 років. Діти мають логопедичний висновок – заїкання.

Діагностика моторного та мовленнєвого ритмів здійснювалась у три етапи:

I етап – збір анамнестичних даних про клінічний (неврологічний, соматичний) анамнез дітей старшого дошкільного віку із заїканням. Інтерв'ювання з батьками. Опрацювання особистих та медичних справ дітей дало змогу виявити, що на розвиток дітей вплинули пренатальні, натальні та постнатальні патології (інфекційні хвороби матері, вживання алкогольних напоїв, інтоксикації, важкі, затяжні та стрімкі пологи, перенесення інфекційних хвороб при народженні, психологічний стан сім'ї, гіпоопіка).

II етап – збір анамнестичних даних про мовленнєвий і моторний анамнез дітей старшого дошкільного віку із заїканням. Дослідження мовленнєвого анамнезу здійснювалося шляхом опрацювання особистої та медичної справ дитини за критеріями становлення мовлення згідно з сензитивним періодом розвитку, мовленнєвим періодом розвитку та дозрівання мовленнєвих центрів у головному мозку дитини. Опрацювання особистих та медичних справ дітей дало змогу визначити, що у переважної більшості дітей із заїканням спостерігалась затримка мовленнєвого розвитку та затримка дозрівання мовленнєвих центрів у головному мозку дитини. Спостерігалось пізнє гуління, відсутність вокалізацій, збіднення складового лепету, обмеження кількості слів, відсутність поширеної фрази, переривання мовленнєвого розвитку.

III етап складається із 3 підетапів: 1 підетап – вивчення рівня сприйняття моторного ритму; 2 підетап – вивчення стану розвитку моторного ритму під час виконання дітьми із заїканням

спеціальних вправ у спеціально створених умовах; 3 підетап – вивчення стану розвитку вербального (мовленнєвого) ритмів під час виконання дітьми із заїканням спеціальних вправ у спеціально створених умовах.

На 1 підетапі III етапу було розподілено дітей старшого дошкільного віку із заїканням за рівнями сприйняття моторного ритму.

Діти із середнім рівнем успішності сприйняття моторного ритму завдання виконували з помилками, але помилки виправляли самостійно під час роботи. Діти із низьким рівнем сприйняття моторного ритму для виконання завдання потребували активної допомоги дорослого. Діти майже повністю неправильно сприймали немовленнєвий ритм, та не могли показати відповідну картку.

Аналіз результатів виконання 2 підетапу – відтворення моторного ритму засвідчив, що у дітей старшого дошкільного віку із заїканням переважаючим рівнем є середній рівень. Діти точно відтворили прості ритмічні малюнки, труднощі викликали завдання на відтворення ускладнених ритмічних малюнків. Темп виконання завдання різноманітний: від прискореного до уповільненого та навпаки. Діти з низьким рівнем неточно відтворили прості та ускладнені ритмічні малюнки, моторна відповідь дитини майже повністю не відповідала пред'явленому зразку, темп виконання завдання – уповільнений. Діти з нульовим рівнем не змогли відтворити різні за конструкцією моторно-ритмічні малюнки. Ритм конструкції не відповідав пред'явленому зразку.

Розглянувши III етап методики та його 3 підетапи у дітей старшого дошкільного віку із заїканням, можна підтвердити теоретичні твердження науковців, які свідчать, що у дітей даної нозології страждає просодична сторона мовлення, дизритмічність мовленнєвих та моторних процесів.

Порівняльна характеристика рівнів сформованості моторної та вербальної (мовленнєвої) відповіді в дітей старшого дошкільного віку із заїканням представлено на рис. 1.

Рис. 1. Порівняльна характеристика рівнів сформованості моторної та вербальної (мовленнєвої) відповіді в дітей старшого дошкільного віку із заїканням (%)

Аналіз результатів виконання 3 підетапу – відтворення вербального ритму засвідчив, що в дітей старшого дошкільного віку із заїканням виявлено середній рівень сформованості вербального ритму. Діти відтворили прості мовленнєво-ритмічні конструкції і неточно відтворили ускладнені мовленнєво-ритмічні конструкції. Ритм мовленнєвої конструкції не повністю відповідав пред'явленому зразку, темп виконання завдання в дітей уповільнений. Діти з низьким рівнем неточно відтворили прості і ускладнені ритмічно-мовленнєві конструкції. Ритм мовленнєвої конструкції дитини майже повністю не відповідав пред'явленому зразку, темп виконання завдання – уповільнений. Діти з нульовим рівнем сформованості вербальної відповіді не змогли відтворити різні за конструкцією мовленнєво-ритмічні малюнки. Ритм мовленнєвої конструкції не відповідав пред'явленому зразку.

Аналізуючи порівняльні характеристики рівнів сформованості моторної та вербальної відповіді в дітей старшого дошкільного віку із заїканням, ми переконалися, що ці два процеси розвиваються одночасно та взаємозалежать один від одного. Відставання одного процесу веде за собою відставання іншого процесу, що й впливає на розвиток у дітей моторного та вербального (мовленнєвого) ритму.

На нашу думку причинами дизритмічності є:

– дисфункція трьох нейроанатомічних систем, що відповідають за відчуття часу, слухову пам'ять і сенсомоторні навички;

– не можливість синхронізувати ритм через слухову дизгнозію;

– не відтворення через відсутність тимчасових зв'язків слухової пам'яті в скроневій частині або неувважності через дезорганізацію стовбурових структур.

Отже, мовлення та моторика є взаємопов'язаними компонентами. При порушенні в дитини моторики, відповідно моторного ритму, порушується мовлення, відповідно мовленнєвий ритм та навпаки, це свідчить про те, що зони головного мозку, які відповідають за моторику та мовлення, знаходяться близько один до одного та безпосередньо впливають на розвиток дитини, що й викликає дизритмічність моторних і мовленнєвих процесів. Це підтверджують теорії М. Кольцової (1980) про тісну локалізацію мозкових зон, які відповідають за моторику та мовлення і безпосередньо впливають на рівень мовленнєвого розвитку.

Етапи корекційної роботи з формування моторних і ритмічних процесів. Логоритмічні вправи. Застосування корекції моторного та мовленнєвого ритму має на меті: розвиток сприйняття моторного ритму, виховання темпу та ритму рухів, виховання темпу та ритму мовлення,

а саме розвиток складового, словесного і синтагменного ритмів на логоритмічних заняттях дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Корекційно-формувальна робота проводилась від найпростіших вправ – сприйняття та відтворення моторного ритму, до найскладніших – відтворення ритмічних і координаторних ритмів мовлення, розвиток зв'язного мовлення.

Корекційна робота щодо розвитку моторного та мовленнєвого ритму охоплювала три етапи:

1 етап. Розвиток сприйняття та виховання темпу, ритму рухів, моторного ритму.

2 етап. Розвиток темпу та ритму мовлення, а саме розвиток складового, словесного і синтагменного ритмів.

3 етап. Розвиток темпо-ритмічних і координаторних здібностей, розвиток зв'язного мовлення.

Метою першого етапу було розвиток сприйняття темпу, ритму рухів, розвиток моторного ритму на логопедичних заняттях.

Зміст першого етапу:

1. Вправи на розвиток сприйняття, відтворення темпу та ритму вправ.

2. Вправи на розвиток, диференціацію, відтворення моторного ритму.

Найбільш ефективними методами під час проведення першого етапу були словесні методи, практичні методи, метод моторного впливу від простого до складного, моделювальна імітація, методи моторної корекції.

2 етап. Розвиток темпу та ритму мовлення, а саме розвиток складового, словесного і синтагменного ритмів.

Метою другого етапу було виховання темпу та ритму мовленнєвого ритму на логопедичних заняттях.

Зміст другого етапу:

1. Вправи на розвиток темпу та ритму мовлення в процесі виголошення складів.

2. Вправи на розвиток темпу та ритму мовлення в процесі виголошення одного слова.

3. Вправи на розвиток темпу мовлення в процесі виголошення одного речення, синтагменного ритму.

Під час 2 етапу були використані такі методи: словесні, практичні, метод мовленнєвого впливу

від простого до складного, моделювальна імітація, методи моторної корекції.

3 етап. Розвиток темпо – ритмічних і координаторних здібностей моторики та мовлення, розвиток зв'язного мовлення.

Третій етап мав на меті розвиток темпо – ритмічних і координаторних здібностей, розвиток зв'язного мовлення в логоритмічних іграх.

Цей етап включає ігри, в яких слово і рух з'єднані разом, в яких рух виконується під власне мовлення.

Зміст третього етапу:

1. Словесно-музичні ігри.

2. Хороводні ігри.

3. Сюжетні ігри.

Під час 3 етапу були використані такі методи: словесні, практичні методи, ігровий метод, моделювальна імітація, метод мовленнєвого впливу від простого до складного, метод моторного впливу від простого до складного.

Реалізації вищезазначених етапів сприяли дидактичні прийоми, які застосовувались в корекційно-розвитковій роботі з дітьми старшого дошкільного віку із заїканням, а саме: урахування зони розвитку (зони актуального розвитку, зони найближчого розвитку, зони потенційного розвитку), свідомості та активності в засвоєнні знань, урахування індивідуальних особливостей.

Аналіз результатів виконання 3 підетапу після проведення корекційно-розвиткових занять засвідчив, що у дітей старшого дошкільного віку із заїканням значно покращилось відтворення вербального ритму. Нульовий та низький рівень не виявлено. Достатній рівень – 30% (5 осіб), середній рівень – 70% (11 осіб). Діти з достатнім рівнем правильно відтворили всі мовленнєві конструкції, темп і ритм відтворення відповідав зразку. Діти із середнім рівнем відтворення відтворили прості мовленнєво-ритмічні конструкції і неточно відтворили ускладнені мовленнєво-ритмічні конструкції. Ритм мовленнєвої конструкції не повністю відповідав пред'явленому зразку, темп виконання завдання в дітей уповільнений.

Порівняльна характеристика рівнів сформованості моторного ритму у дітей старшого дошкільного віку із заїканням до проведення корекційно-розвиткових занять та після представлено на рис. 2.

Рис. 2. Порівняльна характеристика рівнів сформованості моторної відповіді в дітей старшого дошкільного віку із заїканням до проведення корекційно-розвиткових занять та після (%).

Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовленнєвого ритму в дітей старшого дошкільного віку із заїканням до

проведення корекційно-розвиткових занять та після представлено на рис. 3.

Рис. 3. Порівняльна характеристика рівнів сформованості мовленнєвого ритму у дітей старшого дошкільного віку із заїканням до проведення корекційно-розвиткових занять та після (%).

Аналізуючи порівняльні характеристики рівнів сформованості моторного та вербального ритмів у дітей старшого дошкільного віку із заїканням до проведення корекційно-розвиткових занять та після (рис. 2, рис. 3.), можна зазначити, що після проведення корекційно-розвиткових вправ у дітей

відсутній нульовий та низький рівні відтворення, а переважають середній та достатній рівні відтворення моторної та мовленнєвої відповіді. Ми отримали експериментальне підтвердження того, що обрана корекційно-розвиткова робота, проведені логопедичні та логоритмічні заняття з

дітьми щодо розвитку відтворення моторного та вербального ритмів сприяла значному покращенню результатів.

Тому, можна зазначити, що врахування теоретичних засад та спеціальних дидактичних принципів надало змогу реалізувати систему корекційно-розвиткової роботи, що у свою чергу сприяло розвитку моторного та вербального (мовленнєвого) ритму в дітей старшого дошкільного віку із заїканням.

Висновки. Ритм належить до числа фундаментальних природних закономірностей, є інтегративним регулятором усіх процесів живої природи та умовою існування біологічних об'єктів. Це рівномірне чергування мозкових, моторних, сенсомоторних, звукових, мовленнєвих, зображальних елементів у відповідній послідовності. Ритм безпосередньо пов'язаний з мовленням та моторикою, тому мовленнєвий та моторний ритми функціонують як одне ціле та одночасно як самостійні складові.

Моторний та вербальний (мовленнєвий) ритм є взаємопов'язаними компонентами, які розвиваються паралельно один одному. Ритм має пряме відношення до розвитку організму в цілому, з самого початку його зародження. Подальший розвиток мовленнєвого та моторного ритмів продовжується, орієнтуючись на попередні етапи розвитку.

Результати емпіричного дослідження підтвердили, що моторика та мовлення взаємопов'язані компоненти та взаємозалежні один від одного. У дітей старшого дошкільного віку із

заїканням порушується як сприйняття моторного ритму, відтворення моторного ритму так і відтворення мовленнєвої відповіді. Якісний та кількісний аналіз результатів дослідження свідчить про те, що у більшості дітей старшого дошкільного віку із заїканням переважає середній та низький рівні сформованості моторного та мовленнєвого ритму. При порушенні в дитини моторики, відповідно моторного ритму, порушується мовлення, відповідно мовленнєвий ритм та навпаки, це свідчить про те, що зони головного мозку, які відповідають за моторику та мовлення, знаходяться близько один до одного та безпосередньо впливають на розвиток дитини, що й викликає дизритмічність моторних і мовленнєвих процесів.

Під час етапів корекційно-розвиткової роботи діти розвивали темп, ритм рухів та сприйняття моторного ритму, розвивали темп та ритм мовлення, а саме розвиток складового, словесного і синтагмального ритмів на логопедичних заняттях, розвивали темпо-ритмічні і координаторні здібності, зв'язне мовлення в логоритмічних іграх.

Результати теоретико-емпіричного дослідження порушення моторного та мовленнєвого ритмів мовлення дитини старшого дошкільного віку із заїканням спонукають нас у подальшому спрямувати діяльність на розробку методичних рекомендацій для вчителів, логопедів та батьків щодо розвитку мовлення дитини старшого дошкільного віку із заїканням засобами логоритмічних вправ.

Література

- Академічний словник : в 11 томах. Том 8, 1977. С. 542. URL : <http://sum.in.ua/s/rytm>.
- Баарс Б. В., Гейдж Н. А. Мозг, познание, разум: введение в когнитивные нейронауки. Москва, 2014. Ч. 1. 552 с.
- Бернштейн Н. А. Современные искания в физиологии нервного процесса. Москва, 2003. 330 с.
- Бехтерева Н. П. Механизмы деятельности мозга человека. Москва, 1988. 677 с.
- Богуш А. М. Дошкільна лінгводидактика: Теорія і методика навчання дітей рідної мови. Київ, 2007. 542 с.
- Боряк О. В. З історії дослідження компонентів просодичної сторони мовлення. *Корекційна педагогіка та психологія*: збірник наукових праць. Київ, 2010. Вип. 15. С. 43–46.
- Бочков П. М. Корекційно-педагогічна тактика подолання порушень рівноваги у дошкільників *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота)* : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2020. Вип. 1(2). С. 155–163. DOI : 10.51706/2707-3076-2020-2-16

- Галущенко В. І. Сформованість просодики як компонента мовленнєвої системи в дітей початкової школи. Київ, 2012. 360 с.
- Гуревич П. С. Основы философии. Москва, 2011. 480 с.
- Златоустова Л. В., Потапова Р. К., Трунин-Донской В. Н., Потапов В. В. Общая и прикладная фонетика. Москва, 1997. 304 с.
- Картава Ю. А. Виховний вплив музичного мистецтва на формування особистості дитини. Київ, 2015. 281 с.
- Кольцова М. М. Развитие сигнальных систем действительности у детей. Москва. 1980. 164 с.
- Конопляста С. Ю. Логопедія. Київ, 2015. 279 с.
- Конопляста С. Ю. Логопсихологія. Київ, 2010. 293 с.
- Літовченко О. В. Мовленнєва взаємодія дітей із заїканням : підходи до дослідження. *Наука і освіта : наук.-практ. журнал*. Київ. 2008. № 8-9. С. 260–263.
- Лянной Ю. О. Фізичне виховання корекційної спрямованості дітей старшого дошкільного віку з порушенням постави. *Збірн. наук. праць СумДПУ Педагогічні науки*. 2010. № 1 (3). С. 312–317.
- Манько Н. В. Діагностика та корекція мовленнєвого розвитку дітей раннього віку. Київ, 2007. 310 с.
- Мартиненко І. В. Особливості комунікативної діяльності дітей старшого дошкільного віку з системними порушеннями мовлення : монографія. Київ, 2016. 304 с.
- Носкин Л. А. Нарушения синхронизации кровообращения и дыхания при гиперкапнической дыхательной пробе и умеренных физических нагрузках у пациентов с пульмонологической патологией. Санкт-Петербург. 2020. С. 46–56.
- Пахомова Н. Г. Формування комунікативних навичок у дітей старшого дошкільного віку з інтелектуальними порушеннями : Навчально-методичний посібник. Полтава, 2018. 121 с.
- Сілявіна Ю. С. Здатність учнів з особливими освітніми потребами до успішної навчальної діяльності як критеріальний показник ефективності системи педагогічної реабілітації в інклюзивному освітньому середовищі школи *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 148–158. DOI : 10.51706/2707-3076-2019-1-16*
- Соботович Є. Ф. Вибрані праці з логопедії. Київ. 2015. 308 с.
- Сохін Ф. О. Удосконалення мовлення старшими дошкільниками. Київ, 1999. 211с.
- Федоренко С. В., Дашковська А. В. Формування образотворчої компетентності у молодших учнів зі зниженим зором про українську народну іграшку *Науковий журнал Хортицької національної академії. Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Серія: Педагогіка. Соціальна робота) : наук. журн. / [редкол. : В. В. Нечипоренко (голов. ред.) та ін.]. Запоріжжя : Вид-во комунального закладу вищої освіти «Хортицька національна навчально-реабілітаційна академія» Запорізької обласної ради, 2019. Вип. 1(1). С. 159–168. DOI : 10.51706/2707-3076-2019-1-17*
- Филатова Ю. О., Гончарова Н. Н., Прокопенко Е. В. Логоритмика: Технология развития моторного и речевого ритмов у детей с нарушениями речи. Москва, 2017. 208 с.
- Шеремет М. К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку в нормі та патології. Київ, 2014. 248 с.

References

- Academic dictionary* (1977). in 11 volumes. Volume 8. 542. <http://sum.in.ua/s/rytm>. (ukr).
- Baars, B. & Gage, N. (2014). Brain, cognition, mind : an introduction to cognitive neuroscience. Part 1. (rus).
- Bernstein, N. (2012). On the construction of movements (rus).
- Bernstein, N. (2003). Modern research in the physiology of the nervous process (rus).
- Bekhtereva, N. (1988). Mechanisms of human brain activity (rus).
- Bogush, A. (2007). Preschool language didactics : Theory and methods of teaching children their native language. (ukr).

- Boryak, O. (2010). From the history of the study of the components of the prosodic side of speech. Correctional pedagogy and psychology : a collection of scientific papers. Kyiv, Issue. 15. 43–46. (ukr).
- Bochkov, Pavel (2020). Corrective strategy and tactics of overcoming impaired balance in preschoolers *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education. Khortytsia National Educational Rehabilitation Academyll of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(2). 155–163. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2020-2-16> (ukr).
- Galushchenko, V. (2012). Formation of prosody as a component of the speech system in primary school children (ukr).
- Gurevich, P. (2011). Fundamentals of philosophy (rus).
- Zlatoustova, L., Potapova, R., Trunin-Donskoy, V. & Potapov, V. (1997). General and applied phonetics. (rus).
- Kartava, Y. (2015). Educational influence of musical art on the formation of the child's personality (ukr).
- Koltsova, M. (1980). Development of signal systems of reality in children (rus).
- Konoplyasta, S. (2015). Speech therapy (ukr).
- Konoplyasta, S. (2010). Logopsychology (ukr).
- Litovchenko, O. (2008). Speech interaction of children with stuttering : approaches to research. Science and education : scientific-practical. magazine. № 8-9. 260–263 (ukr).
- Lyannoy, Y. (2010). Physical education of correctional orientation of children of senior preschool age with posture disorders. Collective Science. works of Sumy State Pedagogical University Pedagogical Sciences. № 1 (3). 312–317 (ukr).
- Manko, N. (2007). Diagnosis and correction of speech development of young children (ukr).
- Martynenko, I. (2016). Features of communicative activity of children of senior preschool age with systemic speech disorders: monograph (ukr).
- Noskin, L. (2020). Disorders of synchronization of blood circulation and respiration in hypercapnic respiratory test and moderate exercise in patients with pulmonary pathology. 46–56. (rus).
- Pakhomova, N. (2018). Formation of communicative skills in children of senior preschool age with intellectual disabilities: Textbook. (ukr).
- Siliavina, Yuliia (2019). The ability of students with special educational needs for successful educational activities as an indicator of the pedagogical rehabilitation system efficiency *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education. Khortytsia National Educational Rehabilitation Academyll of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(1). 148–158. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-16> (ukr).
- Sobotovych, E. (2015). Selected works on speech therapy (ukr).
- Sokhin, F. (1999). Improving speech by older preschoolers (ukr).
- Fedorenko, Svitlana & Dashkovska, Alisa (2019). Formation of art competence using the Ukrainian folk toy among younger schoolchildren with low vision *Scientific Journal of Khortytsia National Academy. (Series: Pedagogy. Social Work)*. Publishing house of the Municipal Institution of Higher Education. Khortytsia National Educational Rehabilitation Academyll of Zaporizhzhia Regional Council. Iss. 1(1). 159–168. <https://doi.org/10.51706/2707-3076-2019-1-17> (ukr).
- Filatova, Y., Goncharova, N. & Prokopenko, E. (2017). Logarithmics : Technology of development of motor and speech rhythms in children with speech disorders (rus).
- Sheremet, M. (2014). Physiological and psychological prerequisites for speech development in normal and pathology (ukr).

**ОСОБЕННОСТИ ФОРМИРОВАНИЯ МОТОРНЫХ И РЕЧЕВЫХ РИТМИЧЕСКИХ ПРОЦЕССОВ
У ДЕТЕЙ СТАРШЕГО ДОШКОЛЬНОГО ВОЗРАСТА С ЗАИКАНИЕМ СРЕДСТВАМИ ЛОГОРИТМИЧЕСКИХ
УПРАЖНЕНИЙ**

**Ирина Жадленко, кандидат педагогических наук, доцент кафедры специальной педагогики
и специальной психологии, Хортицкая национальная академия, Запорожье, Украина, e-mail : ira-
29@ukr.net**

В научной статье доказано, что функциональные аспекты моторно-речевого развития у детей старшего дошкольного возраста с заиканием тесно связаны базовым морфофункциональным обеспечением моторики и речи. Это предполагает активизацию коры головного мозга, улучшения кровоснабжения головного мозга, восстановления иннервации двигательного и артикуляционного праксиса. Освещены философские, психофизиологические, нейробиологические, психологические и лингвистические аспекты природы ритма. Определены сравнительные показатели уровня развития моторного и речевого ритма к проведению логоритмических упражнений и после.

Ключевые слова: ритм, ритмические процессы, речевое ритм, моторный ритм, речевые единицы, дизритмичность, восприятие, воспроизведение вербального ритма, логоритмика, логоритмические упражнения.

PECULIARITIES OF MOTOR AND SPEECH RHYTHMIC PROCESSES FORMATION IN CHILDREN OF SENIOR PRESCHOOL AGE WITH STUTTERING BY MEANS OF LOGORHYTHMIC EXERCISES

Iryna Zhadlenko, Candidate of Pedagogical Sciences, Associate Professor at the Department of Special Pedagogy and Special Psychology, Khortytsia National Educational and Rehabilitation Academy, Zaporizhzhia, Ukraine, e-mail : ira-29@ukr.net

The scientific article proves that the functional aspects of motor-speech development in senior preschool children with stuttering are closely related to the basic morphofunctional provision of motor skills and speech, which involves activating the cerebral cortex, improving blood supply to the brain, restoring motor and articulatory innervation. By applying a multidisciplinary approach philosophical, psychophysiological, neurobiological, psychological and linguistic aspects of the nature of rhythm were highlighted. Comparative indicators of the level of motor and speech rhythm development were determined before and after performing logarithmic exercises.

Theoretical and methodological analysis of the problem of motor and speech rhythms development in children of senior preschool age with stuttering confirmed the assumption about delayed rhythm development in children of this nosological group. The need for a comprehensive study of this issue was the driving force for carrying out the observational experiment, whose purpose was to study the peculiarities of the development of motor and speech rhythms in older preschool children with stuttering. In the process of analyzing the comparative characteristics of the levels of motor and verbal response in senior preschool children with stuttering, it was proved that these two processes develop simultaneously and are interdependent. The retardation of one process leads to the retardation of the other one, which affects the development of children's motor and verbal (speech) rhythm.

Comparative characteristics of the formation levels of motor and verbal rhythms in senior preschool children with stuttering before and after correctional and developmental classes show that after performing correctional and developmental exercises there are no children with zero and low levels of reproduction, while medium and sufficient levels of motor reproduction and speech response prevail. This fact experimentally confirmed that the selected correctional and developmental work, conducting of speech therapy and logorhythmic classes aimed at the development of motor and verbal rhythms contributed to a significant improvement in the children's results.

Key words: rhythm, rhythmic processes, speech rhythm, motor rhythm, speech units, dysrhythmia, perception, reproduction of verbal rhythm, logorhythmics, logorhythmic exercises.

Стаття надійшла до редакції / Received 12.10.2020

Прийнята до друку / Accepted 13.11.2020

Унікальність тексту 97 % (Unicheck ID 1007408681)

© Жадленко Ірина Олександрівна, 2020